

շատ յարմար են քաքաւենոյ. ուստի քէ հովերէ եւ քէ արեւուն ճառագայթներէն պաշտպանելու համար մէջերնին աղամարգէններ կը տնկեն, որպէս զի ասոնք իրենց լայն տերեւներովը անոնց շուք ընեն :

Հունտէ կելլէ քաքաւենին, բայց պէտք է որ ծառին վրայն փրցուելուն պէս մէկէն ցանուի, ապա քէ ոչ՝ չբուսնիր : Շուտով կը մեծնայ քաքաւենին. երկրորդ տարին մէկ մերր երկայնութիւն կունենայ. երրորդ տարին կը սկսի ծաղկիլ. հինգերորդին պտուղ կուտայ, եւ երեսուն տարիի չափ միակերպ կը պտղաբերէ տարին երկու անգամ, որ յունիսի եւ դեկտեմբերի մէջ կը թողմեն. սակայն վերջինը աւելի յարգի է՝ աւելի հասուն ըլլալուն համար : Ամէն մէկ ծառ մինչեւ երկու քաշ նուշ կընայ տալ :

Ջերոցներու մէջ որչափ ալ լաւ խնամուի, աղէկ յառաջ չգար քաքաւենին, ոչ ծաղիկ կուտայ եւ ոչ պտուղ. հագիւ քէ տերեւ կարճըկէ :

Հիմա տեսնենք քէ չոքոյաք շինելու կերպը որն է : Չոքոյաքի գործածութիւնը Մեխիկացիք սկսած են անյիշատակ ժամանակէ ի վեր, եւ 1520ին անոնցմէ սովրեցան Սպանիացիք որ Փորթուկալցոց սովրեցուցին, եւ անանկով 1640ին բոլոր Եւրոպա տարածուեցաւ, ուր հիմա սովորական դարձած ազնիւ ըմպելիքներէն մէկն է : Մեխիկացիք քաքաւուն բերել մը կը բոհորէին, կը փշրէին, մէջը քիչ մը համեմ կը խառնէին ու ջրով կեփէին. Եւրոպացիք Մեխիկացոց այս կերպին վրայ գրեթէ միայն շաքարն աւելցուցին :

Քաքաւուն մաքրելէն ու ստրկելէն յետոյ երկաթի բիթեղէ գլանի մէջ կը դնեն, խահուէի պէս կը բոհորեն, գլանին մէջէն կը հանեն կը պաղեցընեն ու երկու սեպաւոր գլաններու մէջէն կանցընեն,

որով վրայի բարակ սեւ մաշկը կելլէ ու բոլորովին կը մաքրուի : Յետոյ երկաթի գլաններու տակէն անցընելով կը տրորեն. եւ երբոր լաւ մը ձգմուի ու միակտուր զանգուած մը դառնայ, մէջը շաքար, եւ համեմելու համար վանիլիա կամ բարակ մաղած կինամոն կը խառնեն, եւ քանի որ դեռ կակուղ է, կաղապարներու մէջ կը քափեն, ուր կը պնդանայ, եւ յետոյ մէջէն հանելով կը վաճառեն :

Աժան ծախսուած չոքոյաքներէ պէտք է զգուշանայ, վասն զի խարդախուած եւ ալիւրով ու գետնախնձորով լեցուն են, եւ ջրով եփուած ատեննին մէկէն կը քանձրանան : Լաւ տեսակ չոքոյաքին կոտորուածքը շիտակ ու փայփլուն կը ըլլայ, իսկ գէշ տեսակինը խորտուբորտ, ծակծակ ու ճերմըկէկ :

Չոքոյաքը շատ սննդարար է. դիւրամարս ալ կը ըլլայ երբոր լաւ շինուի. ստամոքսը կը զօրացընէ, ու մարմնոյն տկարացած անդամները կը կենդանացընէ, անոր համար տկար ու վաստակաբեկ մարդկանց կը կերցընեն, որպէս զի ոյժ առնուն : Չոքոյաքը կընայ քէ հում ուտուիլ՝ եւ քէ ջրով կամ կարով եփուած : Հիմա Եւրոպա, մանաւանդ Փարիզ, գրեթէ ամէն բանի մէջ սկսած են չոքոյաք գործածել, ու տեսակ տեսակ շաքարեղէն ու խմորեղէն շինել. փողոց չկայ ուր չոքոյաք ծախողի խանութ չըլլայ. քաղ ալ չկայ յորում չոքոյաքի երկու երեք գործարան չըլլայ, որոց դռներուն ու պատուհաններուն առջեւ Փարիզու հետաքրքիր ժողովուրդը կեցած կը դիտէ շոգեշարժ մեքենայից գլաններուն տակ դիզուած քաքաւոյին ջարդուրով ձգմուիլն ու համեղաճաշակ կերակուր դառնալը :

ՏԵՍԻՒ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԵՆԱՅ.

Բաց գերեզմանի մը վրայ մարդ մը կը հանգչի, ուր զանազան դիմակներ կենաց ալ եւ ալ հասակին եւ վիճակին մէջ մեր կրից եւ զուարճութեանց ունայնութիւնը կը ներկայացընեն :

Յանկարծ երկնային փող մը կը ընկնէ. եւ մարդը կարբըննայ : Իր բոլորտիքը խորհրդաւոր ծիածանի մը մէջ, աներեւոյթ ձեռք մը մարդկային կենաց տեսարանները կը նկարագրէ :

Նախ եւ առաջ կուգայ տղայութիւնը, որ դեռ

նիւթական ախորժակներէ միայն գրգռուած է. տղուն բոլոր հոգն ու մտմտութիւնը իւր կերակուրը պատրաստել է. երբէք աչքերը վեր չվերցընէր, ապագայն չմտածէր, իւր մտածմունքն ու փափագը ներկայ ժամանակէ անդին չտանիր. մէկ անհանգստութիւն մը միայն ունի. երբ իր կերակուրը պատրաստ պիտի ըլլայ :

Քիչ մը վեր, երիտասարդը սեղանի մը վրայ կ'ընկնէ, անքթիք չորս դին նայելով խորունկ

խորունկ կըմտածէ : Ո՞րն է արդեօք այն կեանքն որուն դռները իրեն առջեւը կըբացուին : Ո՞վ իրեն կեանք տուաւ եւ ինչնպատակաւ իր ետեւը-

բայց ի գուր . ինքն ալ չգիտեր . քե որ ատենով ուրիշ տեսարանի մէջ ուրիշ խաղ ձեւացուցած է, հիմա սեւ, անբախանցելի եւ մեծ վարագոյր մը

Տեսիլ մարդկային կենաց.

ամեն բան խոր մըութիւն, ազիտութիւն, տկարութիւն, եւ ունայնութիւն է : Զրկայ քե արդեն ուրիշ աշխարհներու մէջ եւ ուրիշ կերպարանքով ապրած ըլլայ եւ բոլորովին մոռցեր է : Կըփնտռէ,

զինքը անկէ կըբաժնէ. փուճ տեղը միտքը կըյոգնեցընէ այն վարագոյրը վերցընելու, կըջանայ այն խաւարային անգունդին մէջ բախանցել մտնել, բայց ճար չկայ. կըխոնջի, կըյուսահատի.

աչքերն անոր առջեւ կը դարձնէ, լուսափայլ գոլորշիի մը մէջէն աշխարհս եւ անոր անհամար տեսարանները կը տեսնէ, խառնափնդոր եւ մտացածին պատկերներ, ոմանք գեղեցիկ եւ զուարթերես, այլք սպառնալից եւ դաժան իրեն չորս կողմը կը ծփան ու ականջին այնպիսի խօսքեր կը փսփստան որ սիրտը կը վրդովնէ :

Բայց երիտասարդին վրայ ուժ կուգայ, եւ անոր հետ յանձնապատանութիւն. կիրքերը կը լուզին, ուրիշ մարդկանց նման ինքն ալ կը սկսի այս կենաց ընթացքին վարժիլ, եւ ալ անոր գաղտնիքը թափանցելու այնչափ ետեւէ չըլլար, այլ գանոնք վայելելու կընայի : Այն շիշն որ բերանը դրած կը խմէ՝ պարզ նշանակ չէ : Ատենով երիտասարդները, մեր երիտասարդութեան պատուոյն համար պէտք է ըսեմք, զինն եւ անոր արբեցութիւնը շատ աւելի կը սիրէին. խրախճանական գեղխութիւնը հասարակ բան մըն էր նոյն իսկ ազնուագարմ, բարեկիրք եւ հանճարաւոր մարդկանց մէջ, որ հիմա քանի կերթայ՝ այս գարշելի զինեմոյութիւնն ալ կը պակսի : Երանիք մեր երիտասարդներն իրենք զիրենք զինեմոյութեան տեղ ուսումնամոյութեան տային : Անոնց ետեւէն ուրիշ կիրքեր կուգան, երիտասարդին սրտին մէջ նոր նոր փափագներ կը ծնանին, եւ ժամանակին ընթացքը քիչ մը իրեն համար կը դադրեցնեն. ալ անոր արագութիւնը չփափաքիր, խելքն ու միտքը բնութեան տալով վրան կը զմայլի կըմնայ : Դեռ յոյսը երբեք պարապ չելաւ. այնպիսի գեղեցիկ զգացմունքներ կիմանայ եւ անոնց կը յարի, որ կը սկսի կեանքը սիրել : Բայց ժամանակ կուգայ որ ինքն ալ սարսափմամբ կը տեսնայ կը հասկընայ որ այն գեղեցիկ օրերը, այն բերեւատաց ժամերը՝ տարիներ են եղեր, գարունը անցաւ եւ ամառն եկաւ :

Ուրիշ նոր աշխարհ մը կը մտնէ եւ նոր ուրախութիւններ, անհանգստութիւններ, վշտեր եւ տնական աւելի ծանր պարտքեր դիմացը կեցնէ : Ոչ եւս մարդկային կենաց զալարագեղ եւ զուարթատեսիլ զարաւանդը կեցէ. վերի ծայրը հասած է, եւ իջնալու կողմը չոր ու ցամաք : Հոն կենցած անցեալը միտքը կը բերէ, կը հառաչէ եւ կը մտածէ րէ պէտք է նորէն վար իջնալ :

Երկար ժամանակ ինքնասիրութիւնը, ապերախութիւնը, նենգութիւնն ու շահասիրութիւնը մերժեր նեղացուցեր էր իրմէ. ետքերն իմացաւ որ բոլոր այս անտերն աշխարհիս մէջ տարածուած են, բայց կը սեր ինքնիրեն. Անտարակոյս եմ որ Պան-

դորայի՝ տուփին պէս երբեք սիրտս պիտի չբացուի անոնց ապաստանարան ըլլալու : Բայց ափսոս որ վրան շատ չանցնիր, անգգալի ճամբաներով բոլոր ըսածներուն հակառակը կընէ, ինքզինքը սուտ կը հանէ : Ի՞նչ եղան այն ազնուական վրժխնդիր ոգին, մոլութեան եւ շահասիրութեան դեմ ունեցած ատելութիւնը. փառասիրութիւնն ու արծաթսիրութիւնը իր քունն ալ կը տանին, եւ ամէն ժամանակ եւ ամէն տեղ ետեւէն կերթան : Ինչո՞ւ համար ալս ծերերը շուտ չեն մեռնիր. ինչ կընեն այն զանձերն զոր չեն կրնար վայելել : Ժառանգութիւննին գտնելու համար պէտք է այնչափ սպասեմք որ իրենց զառամութիւնն ալ ժառանգեմք : Այսպէս անա կը տրտնջայ սոսկալի ինքնասիրութիւնը. եւ դատաստաններ, կոխներ, չարամտութիւններ մարդկային կենաց այս մասը կը հատցնեն, որ սակաւաբիւ մարդկան համար միայն հասունութեան, մտածողութեան եւ ուսման ժամանակ է : Վերջապէս մարդը կիյնայ կը մեռնի, եւ իր ետեւը քանի մը տղայ կը ձգէ իր վրան լալու եւ ազգաց անվախճան հիւսքը շարունակելու համար, որ Աստուծոյ ձեռաց տակը անդադար կը պարզի կը բաւալի :

Այս է, ըստ մեր կարծեաց, մարդկային կենաց երազին մեկնութիւնը, որ մեծահոգակ իտալացի Միքէլ Անճէլոյ պատկերահանին վրձինին ու գրչին ծայրէն ելած բազմաբիւ զճագրութեանց մեկն է, որ Եւրոպայի բոլոր թանգարաններուն ու մուսեոններուն մէջ տարածուած են :

Բանաստեղծութեան մէջ անուանի նկարագիր մը կայ, որ մեր հոս դրած պատկերին հետ վերաբերութիւն մը ունի. ինչպէս որ անոր հեղինակը Շէքսպիր անգղիացի բանաստեղծին հանճարն ալ Միքէլ Անճէլոյի հանճարոյն հետ նմանակցութիւն ունի : Ըստ հաճոյս քո (As you like it) ըսուած զուարճալի կատակերգութեանը մէջ տարօրինակ անձի մը հետեւեալ խօսքերս ըսել կուտայ.

« Այս աշխարհս մեծ թեատրոն մըն է, որուն

¹ Ըստ ղիցարանութեան Յունաց, աշխարհիս առաջին կինն եղաւ Պանդորա, զոր Դիոսի հրամանաւ Հեփեստոս շինեց է. Արեւաս կենդանացուցեր եւ միւս ղիք մեկմեկ պարգեւ տուեր են, որով եւ ըսուեր է Պանդորա, այսինքն Ամենապարգեւ : Յետոյ Դիոս ձեռքը զոց տուի մը տուած՝ զոր ամենայն տեսակ չարեօք լեցուցեր է եղեր, Պրոմէթէոսին դրկեր է. անիկայ կասկածի երբալով չէ ուզած բանալ. եղբայրը Եպիմեթոս կարծելով րէ մէջը լաւ բաներ կան՝ բացեր է, եւ բոլոր չարիք եւ ըշուատութիւնք աշխարհ տարածուեր են. եւ քեպտ փութացեր, մեկէն զոցեր է, սակայն տուփին տակը յոյսը միայն մնացեր է եղեր : Յունաց Եւան էր Պանդորան :

խաղարկուքը մեք եմք : Հոն ամեն մարդ ետեւէ ետեւ այլ եւ այլ խաղեր կրճեւացրնէ, եւ կենաց գլխաւոր վեց հասակը խաղին վեց հանդէսները կամ վեց տեսարաններն են, որոց մէջ մարդս այլ եւ այլ տեսքով ու հագուստով կրներկայանայ :

« Նախ տղայն դայեկին գիրկը կուլայ :

« Յետոյ դպրոցի ճարտարամիտ աշակերտը, երեսը առաւօտուան պէս կայտառ, ձեռքը փոքրիկ պարկը բռնած՝ կրիայի պէս կամաց կամաց դպրոց կերթայ :

« Անկէ ետքը կուգայ զինուորը, աղմկայոյզ, բարկացող, պատուասէր, հրետին (բօփ) բերանը կըլարձակի որպէս զի գտնայ այն պղպջակը որում փառք կըսեն :

« Հինգերորդ հանդիսին մէջ մեծավայելուջ կերպարանքով մը կուգայ դատաւորը՝ գիրուկ

համեղուկ հաւով փորը կշտապինդ կկորցուցած. աչքերը զարհուրելի, կեցուածքը ծանր, եւ բերանն իմաստուն ու գեղեցիկ խօսքերով լեցուն :

« Տեսարանը դարձեալ կըփոխուի. ծերը կուգայ, ոտքը մուճակ հագած, քիթը ակնոց, ձայնը բարակ եւ խաղուն, եւ նիհարացած չորցած սրունքը տաքատին (բանբայօն) մէջ կըկորսուին :

« Ամենէն վերջը, վեցերորդ տեսարանին մէջ մարդս զառամութեան ու ցնդածութեան մէջ կըտեսնուի: Ակռայ, աչք, ախորժակ, բանմը չունի... եւ վարագոյրը կիյնայ կըգոցուի :

Թարգմանեաց ի զաղղիականէ

ՍԵՊՈՒՀ Ե. ՏԷՄԻՐՃԻՊԱՇԵԱՆ.

Աշակերտ Հայկազեան Վարժարանին

որ ի Փարիզ :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԴԻՏԵԼԵԱՅ.

(Շարայարութիւն. Տես էջ 18, 43, 67, 135, 155.)

Ինչէն է որ եղով նկարուած պատկերը արեւուն կամ կրակին տաքութենէն երբեմն բշտիկ բշտիկ կըլլայ :

— Վասն զի տաքութիւնը պատկերին մէջ մըտնելով, փայտին խոնաւութիւնը շոգի կըդարձնէ. անով պատկերը կուռի ու կըբշտի՝ որպէսզի շոգիին ուռած զանգուածին տեղ տայ :

ԵՓ ԿԱՄ ԵՌԱՅՈՒՄՆ.

Եփն ինչ է :

— Եփ կամեռացումն կըսուի հոսանուտ մարմնոյ մը վեր վեր նետուիլը՝ երբոր զանգուածին մէջ շոգիի պղպջակներ կրճեւանան :

Այս պղպջակները ինչ կերպով կրճեւանան ու կըբարձրանան հոսանուտի զանգուածին մէջ :

— Ամանին տաքցած կողերուն վրայ կրճեւանան, իրենց բերելութեամբը կըբարձրանան ու հեղանիւրին երեսն ելլելով կըճաքին :

Շոգիի պղպջակները հեղանիւրին մէջէն վեր բարձրանալու ատեն կըխոշորնան քէ ոչ :

— Այո. առաջ երբոր նոր կըսկսին ձեւանալ՝ պզտիկ են, բայց քանի որ վեր ելլեն՝ կըխոշորնան, եւ ամանին աւելի տաքցած կողմերէն ելլողները

աւելի ալ շուտ շուտ իրարու ետեւէն վեր կըբարձրանան :

Ջուրը եփ հանելու կամ եռացընելու համար ինչ աստիճանի տաքութիւն հարկաւոր է :

— Սովորական հանգամանաց մէջ՝ հարիւրամասն ջերմաչափով 100 աստիճանի տաքութիւն պէտք է. բայց քէ որ ջրին երեսին վրայ ճնշող օդոյն ծանրութիւնը պակսեցընես, անկեց ալ պակաս աստիճանի տաքութեամբ եփ կելլէ :

Օրինակի համար, քէ որ օդահանով ջրին երեսի օդը պարպես, օդոյն հասարակ տաքութեան աստիճանով ալ հեղանիւրները կրնան եփ ելլել. իսկ ջուրը մինչեւ զրոյի տաքութեանը մէջ ալ գտնուած ատենը, երբոր օդը խիստ աղէկ դատարկուած է՝ պիտի սկսի եռալ :

Ինչէն է որ եռացեալ ջուրը բարձր լեռներու վրայ այնչափ տաք չէ որչափ որ տաք է սովորական պարագաներու մէջ :

— Վասն զի լեռներուն վրայ օդոյն ճնշումը այնչափ սաստիկ չէ, եւ ջուրը եռացընելու համար՝ անոր վրայի ճնշումը պակսեցընելն ալ նոյնչափ կօզնէ որչափ տաքութիւն աւելցընելը :

Ալպեան լեռանց մէջ Սուրբ Կորբարտոս լեռան վրայի հիւրանոցին մէջ ջուրը 92 աստիճանի տաքութեամբ եփ կելլէ, եւ Ամերիկայի Անտեան